

S.D.Ü.
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

**ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE
KATKILARI SEMPOZYUMU**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CONTRIBUTION OF TURKISH
WORLD TO ISLAM**

31 Mayıs-1 Haziran 2007/31 May- 1 June 2007

BİLDİRİLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	172590
Tas. No:	956.02 ULU-T

ISPARTA 2007

S.D.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 8

YAYIN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

Dr. Nejdet DURAK

KAPAK

Nejdet DURAK

ISBN

978-9944-452-13-7

Birinci Baskı

Eylül 2007 İSPARTA

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

İsteme Adresi: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: =(246) 211 3881 Faks: 0 (246) 237 10 58

BASKI

Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Kutlubey Mah. 1004 Sokak No: 15/B İSPARTA

Tel: 0 (246) 233 03 74&75 Faks: 0 (246) 233 03 76

e-mail: fakultekitavevi@yahoo.com.tr

TÜRKLERİN HZ. MUHAMMED ANLAYIŞININ İNGİLİZ ORYANTALİZMİNE ETKİSİ: J. DAVENPORT ÖRNEĞİ

Seyfettin ERŞAHİN*

İslâm medeniyetinin, çeşitli milletlerin katkılarıyla oluşmuş, evrensel nitelikte bir insanlık başarısı olduğu herkesin malumudur. Bu medeniyete önemli katkıda bulunan milletlerden birisi de Türklerdir. Türklerin katkısı kimi zaman İslâm coğrafyasını da aşarak dünyayı etkilemiştir. Hıristiyanlık, Yahudilik ve diğer çevre medeniyet dairelerinde ilahiyattan sanata, hayat tarzından mutfak zevkine, kıyafetten askeriye Türk-İslâm etkisini ve katkısını görmek mümkündür. Bunlarla ilgili bir dizi ilmi çalışma yapılması gereği de ortadadır.

Türklerin siyer yazıcılığına katkıları nelerdir?

Türklerin Hz. Muhammed'i anlamaya katkıları nelerdir?

Türklerin Hz. Muhammed anlayışının, İslâm dünyasına katkısı ne olmuştur?

Türklerin Hz. Muhammed anlayışının, İslâmın dünyada anlaşılmasına katkısı ne olmuştur? gibi sorular dünden bugüne hayatiyetini korumaktadır.

Elbette bu sempozyum da daha geniş perspektifte benzeri soruların cevabını aramak düşüncesiyle düzenlenmiş önemli bir bilimsel organizasyondur.

Üzerinde durmak istediğimiz, Türklerdeki Hz. Muhammed anlayış ve algısının dünyaya etkisidir.

Davenport örneğinden hareketle ortaya koymaya çalıştığımız konu, birkaç noktadan ele alınabilir:

1. Genelde Batı'nın, özelde Oryantalizminin Hz. Muhammed'e bakışı,

2. Hz. Muhammed'in, İslâm dünyası ve Batı'da doğru anlaşılmasına Türklerin katkıları,

3. Hz. Muhammed ve onun tebliği olan Kur'an bir değerler manzumesi olarak baz alındığında, Türklerin siyer yazıcılığına getirdikleri farklı bakış açıları.

Oryantalistlerin önemli bir kısmı Hz. Muhammed ve İslâma düşmanca tavır alırken, bazılarının olumlu ve olgusal yaklaşımları bilinmektedir. Sonuncular, daha çok İslâm dünyasında tarih boyunca oluşan Hz. Muhammed anlayış ve algılarına ve onun kültüre yansıyan örneklerine atıfta bulunmuşlardır. Bu meyanda Oryantalistlerin önemli kaynaklarından biri Türklerin Hz. Muhammed anlayış ve algısı olmuştur. Türklerin Hz. Muhammed'in mesajını doğru anlama, algılama ve hayata geçirmedeki başarıları, Batı'yı, zaman zaman Hz. Muhammed İslâm ve Müslümanlar üzerine yeniden düşünmeye sevk etmiştir.

İngiliz oryantalist Lord John Davenport¹ bu yönde çaba harcayan sayılı bilim adamlarındandır. O, *An Apology for Mohamad and the Koran*, (London, 1869) (Muhammed ve Kur'an'dan Özur Dileme)² adlı bir çalışma yapmıştır.

* Prof.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: ersahin@divinity.ankara.edu.tr, Ankara/Türkiye

¹ Yazarın hayatı hakkında maalesef yeterli bilgiye ulaşamadık. İlginçtir ki, Davenport ile ilgili internet sitelerinde de bilgi yer almamaktadır. Hz. Muhammed'le ilgili bu eserden dolayı İngiltere'de devlet ve halk düzeyinde kimi kesimlerin tepkisini çekmiş olmalı ki hakkında bu kadar sessiz kalınsın. İlaveten, zaten tek baskısı olan eseri, İngiltere başta olmak üzere dünya kütüphanelerinin çok az bir kısmında nadir eserler bölümünde bulunabilmektedir. Kitabı Türkçe'ye ilk çeviren Ömer Rıza (Doğrul) da benzeri yakınmalarda bulunmakta ve taaccübünü belirtmektedir. Uzun aramalardan sonra eseri Ömer Rıza'ya "gayret-i diniye ve hamiyet-i milliyesi müsellemler olan" Esad Fuad Bey adında bir zat tedarik etmiştir.

J. Davenport, *Life of Ali Pacha of Janina*, (London 1837), *Oude Vindicated, Koorg and Its Rajahs, An Aide Memoire to the History of India*, (London 1882) gibi çalışmalarının yanında tarih ders kitapları ve çeşitli eğitim kitapları yazmıştır. Bu eserlerinden onun, İslâm dünyası, Müslümanlar, Hindistan ve Osmanlı tarihi hakkında malumatlı birisi olduğu anlaşılmaktadır.

² Eserin Türkçe iki çevirisi bulunmaktadır: Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim (çev. Ömer Rıza, İstanbul 1345/1926); Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim (çev. M.S.S.P, Ankara 1967). Ömer Rıza'nın tercümesi daha başarılı ve aslına oldukça

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Yazar, Hz. Muhammed'i anlatırken klasik yazılı kaynaklardaki literal bilgilerden ziyade, O'nun davetinin değere ve medeniyete dönüşmüş formlarına dikkat çekmiştir. Başvurduğu başlıca kaynaklardan/olgulardan birisi Türklerdeki Hz. Muhammed mesajının hayata geçmiş şeklidir. Davenport'a göre *Türkler Hz. Muhammed'in şanını, şerefini ve ihtişamını korumuşlardır.* (Apology, 96) Bilhassa Hz. Muhammed'in kişilik özelliklerinden ve temel mesajlarından *müsamaha, adalet, doğruluk, hayırseverlik ve temizlik* gibi hususlarda Hindistan Türkleri ve Osmanlı Türklerinin uygulamalarını nazar-ı itibara almış, olgusal bir yaklaşımla Hz. Muhammed'i, Kur'an'ı ve Müslümanları anlamaya ve Batı toplumuna tanıtmaya çalışmıştır.

Eserin Muhtevası

Eser dört bölümden oluşmaktadır. 1. Hz. Muhammed'in Hayatı, 2. Kur'an, 3. Bühtanların Reddi, 4. Kur'an'ın Güzellikleri / Yücelikleri.

Davenport, ilk bölümde Arap Yarımadası ve çevresinin İslâm'ın doğuşu öncesindeki siyasî, sosyal, dinî ve ahlakî durumunu veciz bir şekilde özetlemekte; Hz. Muhammed'in hayatını, ahlakını, faziletlerini ve hasletlerini, içten ve heyecanlı bir üslupla anlatmaktadır. Münasebet düştükçe, Hz. Muhammed ve Müslümanlara yöneltilen bazı itham ve isnadları da cevaplandırmaktadır.

İkinci bölümde, Kur'an-ı Kerim'in belagatını, mucize oluşunu vurgulamakta, muhtevasını açıklamakta, bir Hıristiyan rahipten aldığı yönündeki klasik Hıristiyan iddialarını reddetmektedir. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de ilme verilen öneme ve bunun tarihteki yansımalarına işaret etmektedir.

"Bühtanların Reddi" adlı üçüncü bölümde, şu konuları ele almaktadır: 1. Muhammed kendi eseri olan bir dini, şahsi hırsı ve arzusu için Allah'ın vahyi diye yaymıştır(!) 2. Muhammed, dinini, çok sayıda can ve sefalet pahasına kılıçla yaymıştır(!) 3. Muhammed, Kur'an'da hazlarla dolu bir cennet göstermiştir(!) 4. Muhammed çok kadınla evlenmeye izin vermiştir(!)

Yazar, "Kur'an'ın Güzellikleri / Yücelikleri" adlı dördüncü bölümde aşağıdaki başlıklar altında, seçtiği âyetlerin meallerini yorumsuz olarak sunmaktadır: 1 Zekat ve Sadakalar, 2. Mü'minler, 3. Yaradılış, 4. Allah, 5. Mutluluk ve Sefalet/Yoksulluk, 6. İnsanın Allah'a karşı Nankörlüğü, 7. Kıyamet Günü, 8. İyilik/Nezaket ve Misafirperverlik, 9. Kur'an, 10. Adil Tartılar ve Ölçüler, 11. Hz. Muhammed, 12. Ahlakî Emirler, 13. Öksüzler, 14. Ana-Baba, 15. Takva, 16. Namaz, 17. İftiracılar ve Gıybetçiler, 18. Ruh, 19. Kadınlar.

Eserin Kaynakları

Yazar, Kur'an ve hadis yanında, Gazzâlî, Buhârî, Vakidî, Busrî gibi İslâm alimlerinin eserlerine müracaat etmiştir. Batı'dan Kitab-ı Mukaddes'e ek olarak Carlyle³, Sale⁴, Gibbon⁵, Taylor⁶, Foster⁷ ve Renan⁸ vb. Oryantalistlerin çalışmalarından da yararlanmış; Schlegel⁹, Elphinstone¹⁰, Turner¹¹, MacKinnon¹², MacAulay¹³, Gleig¹⁴, Mill¹⁵, Kaye¹⁶, Lane¹⁷, Atkinson¹⁸, un kitaplarını kullanmıştır.

yakındır. Ancak ikincisinde bölüm başlarındaki özetler başta olmak üzere bazı dipnotlar, paragraflar ve ibareler tercüme edilmemiştir. Bir iki örnek vermek gerekirse; meselâ "Arabistan'da çıkan bir din reformcusu ve şâri/kanun koyucu" ibaresi Ömer Rıza'da doğru olarak "Arabistan'da çıkan müceddid ve ve şâri", ikincisinde "din yenilicisi ve din kurucusu" şeklinde yanlış aktarılmıştır. Yine, ikincisinde "Muhammed'in peygamber olarak ortaya atılışını kör bir tesadüfe bağlamak ise İlahi Kudret'in dünyaları saran egemenliğinden şüphe etmekten başka bir şey değildir." (Önsöz) şeklinde yapılan çevirinin doğrusu "... onun zuhurunu kör bir şansa/tesadüfe bağlamak İlahi Takdir'in yüce kudretinden kuşku duymaktır." olmalıdır. Aynı şekilde "Meşhur peygamberler fatihler arasında..." (s. 1) olarak aktarılan ifadenin doğrusu da "meşhur kanun koyucular/şâri, fatihler arasında" (s. 1)'dir. Benzeri yanlışlara Ömer Rıza tercümesinde oldukça az rastlanmaktadır.

³ Thomas Carlyle, Collected Works. 16 vols. London 1858; (On Heroes, Hero Worship and the Heroic in History (1841)

⁴ George Sale, The Koran, London 1801.

⁵ Edward Gibbon (1737-1794), Decline and Fall of the Roman Empire.

⁶ W. C. Taylor, The History of Mohammedanism and its Sects.

⁷ Charles Foster, Mohammedanism Unveiled.

⁸ Ernest Renan, The Life Of Jesus, London, 1861.

⁹ Friedrich von Schlegel (1772-1829) The Philosophy of History.

¹⁰ Montstuart Elphinstone, History of India I-II, London 1841.

¹¹ Sharon Turner (1768-1847), History of England during the Middle Ages I-II;

¹² Malcolm H. MacKinnon, the History of Civilization in England, 1857

¹³ Thomas Babington Baron MacAulay, Essay on Lord Clive; Essays on Lord Clive and Warren Hastings.

¹⁴ Geleigh, G.R., Life of Warren Hastings; Memoirs of the Life of Warren Hastings (First Governor-General of Bengal), I-III.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Kaynaklarının bir kısmını da Batılı seyyahların eserleri oluşturmaktadır.¹⁹ Bunların başlıcaları James Bruce²⁰, Richard Burton²¹, Eli Smith, H.G.O. Dwight²², Bishop Heber²³, Pietro del Vale²⁴, M. Ubicini²⁵ ve Miss Niebuhr Pardoe'dur²⁶. Osmanlı Türkleri ile ilgili Ubicini ve Pardoe'nin eserlerine baş vurmuştur.

Eserin telif sebebi / Batı'nın Hz. Muhammed İncelemelerindeki Hataları

Davenport, her şeyden önce Batılıların Hz. Muhammed'i anlama ve değerlendirme konusunda haksızlıklar ve yanlışlar yaptıkları kanaatindedir. Eserini bu haksızlığı gidermek, kendi ifadesi ile "Hz. Muhammed'in hayat hikayesini yalancı isnatlardan ve taassup saldırılarından ayıklamak ve onun insanlığa en büyük iyilik işleyenlerden biri olduğu haklı davasını pekiştirmek" (Önsöz) üzere kaleme almıştır.

Yazar, Hz. Muhammed'e yapılan haksızlığının Hıristiyanlık açısından dinî ve ahlaki bir nakîsa olduğunu düşünmektedir. "Onun yüksek şöhretine saldıran yazarlar, Hz. Mesih'in en kuvvetli ve sağlam bir şekilde telkin ettiği merhamet ruhuna büsbütün yabancı olduklarını göstermekle kalmamışlar, muhakemelerinde de hata etmişlerdir." (Önsöz) diyerek Hz. Muhammed'i anlamamakta, ona saldırmakta ısrar edenleri Hz. İsa'nın tebliğine de ters düşmekle suçlamaktadır.

¹⁵ James Mill, The History of British India, I-VI, 1826.

¹⁶ John William Kaye, History of the Sepoy War in India 1857-1858, I-II.

¹⁷ E. W. Lane, The Manners and Customs of the Modern Egyptian.

¹⁸ Nah'nah Kulsum, Customs and Manners of the Women of Persia, trans. James Atkinson 1832.

¹⁹ Yazar, genelde Müslümanlar, özelde Türklerdeki Hz. Muhammed anlayışı ve algısı ile ilgili bilgileri daha çok seyahatnâmelerden aldığı için, kısaca, bu eserlerin tarih kaynağı olarak değerine ve Batı Oryantalizmindeki yerine değinmek istiyoruz. Seyahatnâmeler bir toplumun veya ülkenin kültürel ve sosyal yapısının incelenmesinde önemli kaynaklar arasında yer alırlar. Arşiv belgeleri, günlükler, yazışmalar ve mektuplar gibi seyahatnâmeler de tarihcîye ikinci el kaynaklardaki bilgileri karşılaştırma imkânı verirler. İslâm dünyasına gelen seyyahların çoğu, bir şekilde Doğu'nun büyümesine kapılmış, özel görevlerle gönderilmiş misyonerler, rahipler, diplomatlar, bilginler, coğrafyacılar, şairler, uluslararası şirket yöneticileri ve maceracılarıdır.

16-17. yüzyıllarda, dünyada güçler dengesinde meydana gelen değişim ve Avrupa medeniyetinin yaptığı büyük hamleler, Batının İslâm tasavvuruna olan etkisini hemen gösterdi. 17. yüzyıla kadar kendini sürekli İslâm tehdidi altında hisseden Batı ve Hıristiyanlık, Osmanlı'nın duraklama sürecine girmesiyle beraber Müslüman dünyaya farklı bir gözle bakmaya başladı. Artık onlara göre İslâm dünyası sömürge olmaya müsait, bir zamanlar insanlık için bir alternatif olan İslâm medeniyeti kültürel bir meydan okuma niteliğini kaybetmiş, bu dünyanın hâmisî olan Osmanlı ise Avrupa'nın 'hasta adamı' olmaya namzettir. Bu dönemden Avrupa, İslâm hakkında bilgi edinme kaygısını sömürgeciliğine bilgi zemininin oluşturma ihtiyacı olarak tebarüz ettirdi. İslâm ülkeleri hakkında Avrupa dillerinde yayınlayan seyahatnâmeler önemli bilgi kaynakları haline geldiler. Çoğunlukla Alman, Fransız ve İngiliz seyyahların kaleme aldığı seyahatnâmeler, Avrupa'nın İslâm ülkeleri hakkında edindiği yüz yüze temasa dayalı bilgiler içeriyordu.

Ancak, söz konusu eserlerin kahir ekseriyetinin, Batı'nı İslâm hakkındaki bilgi ve algısını olumlu bir noktaya getirdiğini söylemek güçtür. Hıristiyanların geleneksel olarak İslâma ve Müslümanlara karşı beslediği önyargı ve düşmanlık bu eserlerin pek çoğunda açıkça görülür. Modern Avrupa çağına mensup olan bu seyyahlar, bazı istisnalar dışında İslâm kültürüne bir yandan hayranlık duyarken diğer yandan onu aşağılayıcı bir tavır sergilediler. Seyyahlar, Müslümanları anlamaktan çok İslâm kültürüne Avrupalı gözle bakıp aşağıladılar, yargıladılar. Bu nedenle, seyahatnâmeler yeni ve 'oryantal' bir İslâm imajı ortaya koyuyorlardı. Seyyahlar, Müslüman toplumların siyasi, ekonomik, etnik ve dini yapıları hakkında kayda değer gözlemlerde bulunmakla beraber büyük ölçüde İslâmın ötekileştirilişine, Oryantalize edilmişine, nesneleştirilişine katkı sağlamışlardır. Bu bağlamda söz konusu eserlere Avrupa-merkezçiliğin (Eurocentrism) kültür alanındaki ilk örnekleri olarak da bakılabilir.

Avrupa'da 18-19. yüzyıllarda öne çıkan Romantizm'in etkisi Avrupalı seyyahların sunduğu İslâm tasavvurunda kendisini göstermiştir. Aydınlanma'nın kuru akılçılığına ve tarihselciliğe bir tepki olarak doğan Romantizm, İslâm dünyasına kendi idealleri açısından bakara yepyeni bir İslâm ve doğu tasavvuru imal etmiştir. Kısaca, Batı'nın 17-19. yüzyıllardaki İslâm tasavvuru, muhafazakar, mutaassıp, bilim ve yenilik düşmanı, gerici, karanlık oryantal, mistik, ekzotik, esrarengiz, ataerkil, şehvet düşkünü ... Bu tasavvuru bu gün bile Batı'da İslâm dünyası ile ilgili yazılan eserlerin kapak dizaynında görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısıyla ilgili çalışmalarda bazı önyargılı oryantalist bakış açılarının varlığının farkına vararak seyahatnâmelere müracaat etmek önem taşımaktadır. Davenport, bunu başarılanlardan birisidir.

²⁰ James Bruce, Travels to Discover the Source of the Nile, in the Years 1768-1773, I-V, London, 1790.

²¹ Lieut. Richard Burton, Pilgrimage to Al-Madinah and Meccah, London 1855.

²² Eli Smith, H. G. O. Dwight, Missionary researches in Armenia, I-II, London 1833.

²³ Bishop Heber, Travels Northern India.

²⁴ Pietro del Vale, Travels.

²⁵ M. Ubicini, La Turquie Actuelle, Paris, 1855

²⁶ Miss Niebuhr Pardoe, City of the Sultans, London, 1837.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Davenport, Oryantalizmin Hz. Muhammed'i incelerken anokronizm içine girerek önemli bir de metod hatası yaptığı görüşündedir. Ona göre: "En küçük bir düşünme bile, Peygamber ve öğretisinin, Hristiyanlık veya modernlik bakımından değil, Doğulu nokta-ı nazarından incelenmesi ve eleştirilmesi gerektiğini gösterir. Başka bir ifade ile, Hz. Muhammed, MS. VII. Yüzyılda Arabistan'da çıkan bir din reformcusu ve şâri/kanun koyucu olarak düşünülmesi ve muhakeme edilmelidir. Böyle yapıldığında O, hiç şüphesiz dünyada ender ve en yüksek dehalardan biri olmasa da, Asya'nın evlatlığı ile öğündüğü en büyük insan olarak telakki edilebilir." (Önsöz) Bu bağlamda Hristiyan yazarların, bilimsel çalışmanın en temel ilkelerinden olan nesnellığe de uymadıklarını söylemektedir. Mesela, bu yazarlar Hz. Muhammed'in evlilikleri konusunda eleştiriler getirirken Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Hz. Davut gibi çok evlilik yapan peygamberleri makul karşılamaktadırlar. Halbuki "Hz. Muhammed'i kendine hakim olamamakla itham eden Hristiyan yazarlar 'Cam evlerde yaşayanlar başkalarının evini taşlarken dikkatli olmalı' atasözünü unutmamalıdır." şeklinde tarizde bulunmaktadır. (Apology, 135)

Yazar, "meşhur şâirler ve fâtiher arasında, Hz. Muhammed'inki gibi hayatı ayrıntılarıyla mevsuk bir şekilde kayıt altına alınan birisinin gösterilemeyeceğini" belirtir. (Apology, 1)

Davenport'u metod ve muhteva bakımından etkileyen İngiliz yazarlar arasında T. Carlyle (1795-188) önemli yer tutmaktadır. Onun, "kahramanlık" felsefesi üzerinden dünya tarihini okuyarak kaleme aldığı ve Hz. Muhammed'e olgusal ve olumlu olarak yer verdiği *On Heroes, Hero Worship and the Heroic in History* (1841) adlı eseri Batı'da ve İslâm dünyasında büyük yankı uyandırmıştır.²⁷ Nitekim kitabının hemen iç kapağına, selefenden, Hz. Muhammed ile ilgili bir de alıntı yapmıştır. Ömer Rıza da Carlyle'in Davenport üzerindeki etkisine işaret etmiştir. (s. 8-9)

Türklerin Hz. Muhammed Anlayış ve Algısının Tezahürleri

Biz *anlayış* derken, bir şahsın, hayatı, şahsiyeti, bilgisi, sözleri, fiilleri ve misyonu hakkında ikinci bir şahsın zihninde oluşan tasavvur, kanaat ve duygu ile bunların söz ve davranışlara yansıyan hali kastediyoruz. Bunu Hz. Muhammed için düşündüğümüzde Türklerin, iki dünya mutluluğunu elde etmek için O'nu peygamber olarak kabul edip, bu kabulün gereği olarak O'nun davetini, sünnetini, hayata geçirmelerini ifade etmek istiyoruz. Daha çok duygu düzeyinde gerçekleşen algıyı da sürecin bir unsuru ve mütemmimi olarak düşünüyoruz.

Elbette, anlayış ve algı, zaman ve mekan şartlarına bağlı olarak gerçekleşen bir zihin faaliyetidir. Bu faaliyet, daima varlık tasavvuru, metafizik telakkisi, sosyo-ekonomik şartlar, kültür düzeyi vs. etmenler ile şekillenir ve gerçekleşir. Tarihi seyir içinde Türklerin Hz. Muhammed anlayış ve algıları da O'nun peygamberlik vasfına halel getirmeden tezahür etmiştir. Davenport, Türkler tarafından iki farklı coğrafyada farklı zamanlarda gerçekleştirilen Hz. Muhammed anlayış ve algısına işaret etmektedir.

Davenport, klasik Batı'nın ve Oryantalizmin Hz. Muhammed, İslâm ve Müslümanlara yöneltilen ağır suçlamalardan

- İslâmiyetin kılıç zoruyla yayıldığı,
- Müslümanları bilim ve özgürlük düşmanı oldukları,
- Müslümanların gittikleri yerde hakimiyetlerini ancak kılıç zoruyla sürdürdükleri,
- Müslümanların despot oldukları, temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal ettikleri, halka zulümle yönettikleri gibi hususların reddinde Müslüman Türklerin uygulamalarını gündeme getirmektedir.

Aslında Hristiyan Batı'nın bu bakış açısının uzun tarihi geçmişi ve zengin edebiyatı vardır. Batı'nın genelde Doğu'yu, özelde Müslümanları tavsif eden kavram "despotizm" idi. Bu kavramı literatüre sokan Montesquieu'dur.²⁸ Doğu Despotizmin temsilcileri de, hepsi Türkler tarafından yönetilen Osmanlı Devleti, İran ve

²⁷ Bu eser çeşitli defalar Türkçeye de çevrilmiştir. (Mesela, R. Nuri Güntekin, Kahramanlar, İst. 1943)

²⁸ O, aslında Kanunların Ruhu ve İran Mektupları adlı eserlerinde İran despotizmi üzerinden bizzat Fransız mutlak monarşisini (despotizmi) eleştirmiştir. Ancak, bu kavram artık Doğu'yu tanımlamada temel referans haline gelmiştir. Karşılaştırmalı doğu-batı incelemelerinde artık tartışılmaz bir şekilde Batı sivil toplumcu, Doğu ise despotiktir. Bkz. Bryan S. Turner, "Oryantalizm ve İslâm'da Sivil Toplum Meselesi", Oryantalistler ve İslâmiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi, der. A. Hüseyin, R. Olson, C. Kureşi, çev. B. Muhib, İstanbul: İnsan Yay. 1989: 42; Yasin Aktay, "Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire..." Sivil Toplum Dergisi, Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat - Mart 2003. Fransa bilim adamı Alain Grosrichard, Aydınlanmanın Oryantalizm metinlerini Lacan'cı "zevk" olgusu bağlamında inceleyip

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Hindistan'dı. 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerin çoğu, siyaseten "despotik", iktisaden "feodal", kültürel bakımdan "atâletil" gördükleri Doğu'nun bu yapısı ile ilerlemeye müsait olmadığı kanaatini taşıyorlar; Avrupa beyaz adamının tabii sömürge alanlarından biri olarak görüyorlardı. Doğu Despotizmi kavramı adeta Doğunun, hasseten de Türkiye'nin reform yeteneksizliği ve çağdaşlaşma karşısındaki geriliğine işaret eden bir söyleme dönüşmüştü. 19. yüzyılda Despot Osmanlı imajı yeni bir anlam ve boyut kazandı. Avrupa'da özgürlükler ve ekonomik kalkınmışlık yeni göstergelerdir. Oysa ilerlemiş Avrupa gibi "aristokrasi" ve "orta sınıf"ı olmayan Osmanlı Devleti ve toplumu bireysel özgürlükleri kazanma ve ekonomik ilerlemeyi hem hak etmiyordu hem de başaramazdı.

Davenport'un Müslüman Türklerle ilgili tahlilleri ve değerlendirmeleri böyle bir kültürel zeminde daha da anlam kazanmaktadır.

Müslüman Türkler Halkın İradesini ve Refahını Hedeflemişlerdir

Davenport, İslâmın ilme düşman olduğu, insanları zulüm altında tuttuğu, bilhassa "modern Türkiye (Osmanlı)'nin despotluğu" yönündeki isnadların gerçeklerle uyuşmadığını belirtmektedir. Ona göre, Türkiye yakından incelendiğinde "bu devletin, halkının iradesine karşı mücadele etmeyen, tam tersine bu iradenin izharını isteyen" devlet olduğu görülür. Bir Sultan, kendi başına, vergi salamaz, kanun koyamaz, savaş ilan edemez, borç anlaşması imzalayamaz. Eğer İslâm anayasası tercüme edilip herhangi bir Avrupa ülkesinde tatbiki istense, güzel, fakat Ütopyan özgürlüğün uygulanamaz teorisi olarak telakki edilir." (Apology, 96) Yazara göre bu nitelikte bir yapıya sahip olan İslâm medeniyetine ve Osmanlıya isnad ve ithamlarda bulunmak tarihi gerçeklerle ters düşmektedir.

Davenport, Batı'nın en çok eleştirdiği İslâm fetihlerini de aynı bağlamda ele almakta, bunların baskı, zulüm ve cehaletle savaştığını, adalet, refah ve mutluluk getirdiğini, "tarihin en şerefli fetihleri olduğunu" vurgulamaktadır. O, "Müslümanlık Kılıçla Yayılmamıştır" başlığı altında, Hz. Muhammed'in yaptığı savaşlarda imhayı değil, ihyayı ve müdafayı amaçladığını, masum kadınları, çocukları ve din adamlarını koruduğunu, İslâmı seçenleri yanına aldığı belirtmektedir. Savaş ve savaşın niteliği hususlarında Kur'ân'ın ilkeleri ile Kitâb-ı Mukaddes'in muhtevasını mukayese eden Yazar, çeşitli din mensuplarının dini alet ederek yaptıkları savaşlar ve istilalar bağlamında İslâm tarihi ile Batı tarihini çarpıcı örneklerle karşılaştırmakta ve Müslümanların alınlarının daha ak olduğunun altını çizmektedir. (Apology, 141 vd.)

Davenport bu kanaatini destekler nitelikte şu tavsifte bulunmaktadır: "Cebel-i Tarık'tan Hindistan'a kadar uzanan İslâm/Arap İmparatorluğu'ndan daha muhteşem ne bulunabilir? Bir yandan Türklere öte yandan Tatarlara bakınız ve Hz. Muhammed'in şanını, şerefini ve ihtişamını nasıl koruduklarını görünüz. Eğer mümkünse, Hristiyan prensler arasında, Selahaddinler, Timurlar, Muradlar, Bayezidler, II. Mehmetler ve Süleymanlar ile adil şekilde karşılaştırılabilir bulunuz! Araplar, Hristiyanlığı Pirene dağları arkasına hapsetmediler mi? İtalya ve Fransa'nın kalbine ulaşmadılar mı? Türkler fetihlerini Almanya sınırlarına, Venedik Körfezi'ne kadar uzatmadılar mı?" (Apology, 96.

Hindistan Türkleri Örneği

Davenport, Hristiyanlar ile Müslümanların fetihlerini, gerçekleşme ve sonuçları bakımından mukayese ederken Türklerin yönetimi altındaki Hindistan'ı örnek gösterir. Avrupalıların Hindistan'da hüküm süren Müslüman hanedanları haksız yere eleştirdiklerini, İngiliz yazarların elinde Hindistan tarihinin öznel ve gayri adil bir şekilde tahrif edildiğinin altını çizer. İngiliz tarihçilerin, başta metod hatası yaparak Hindistan'daki XIV. Yüzyıl Moğol/Türk hanedanı ile XIX. Yüzyıl İngiliz doğu seferlerini karşılaştırmalarını haksız bulur. Eğer bir karşılaştırma yapılacaksa, aynı zaman dilinde gerçekleşen Hindistan'ın fethi ile Normanların İngiltere'yi fethinin karşılaştırılmasını önerir ve ikincisinin bir vahşet olduğunu belirtir. Aynı bağlamda, yakın zaman dilimlerinde

Structure du sérail: La fiction du despotisme Asiatique dans l'Occident classique (1979) (Sarayın Yapısı: Klasik Batıda Asyatik Despotizmin Kurmacası" adıyla yayınladı. (Türkçesi, Sultan'ın Sarayı: Avrupalıların Doğu Fantazileri, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı yay. İst. 2004) O, Montesquieu'nun İslamiyetle bağdaştırdığı "Doğu Despotizmi" kavramının Türkleri nasıl "Avrupa kimliğinin negatifi", "ötekisi" haline getirdiğini ortaya koydu. Bu incelemeye göre aslında Osmanlı Devleti despotluk nitelemesi bakımından Montesquieu'nun "Kanunların Ruhuna"na ilham veren bazı Avrupa devletlerinden ne ileri ne de geri idi.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

vuku bulan, Türklerin Hindistan'ı fethi ve Selahaddin'in Kudüs'ü fethi ile Haçlıların Kudüs'e girişini hatırlatır. Müslümanların Kudüs'ü çok az insan kaybı ile almalarına karşılık Haçlıların şehrin sokaklarını insan cesetleri ile doldurduklarını belirtir. İlâveten, Avrupalıların, Avrupa içinde ve dünyada yaptıkları vahşet ve ahlaksızlıklardan örnekler verir. (Apology, 97-99)

Yazara göre, Hindistan'da hüküm süren Müslüman Türk hanedanların çoğu yüksek karakterli insanlardan oluşmaktaydı. Söz gelişi, Gazneli Mahmud'un²⁹ icraatı, başarıları, ilim, irfan ve edebiyat hamiliği izahtan varestedir. O, erdemli kişilere itina ile saygı göstererek başkentini dahilerin toplandığı bir merkez haline getirmişti. Bir başka Asya padişahı bu kadar erdemli insanı bir araya toplayamamıştı. Mahmud, zengin olmakla birlikte onu iyi kullanmayı da bilmıştır. Onun halefleri olan dört sultan da âdil ve ilim-edebiyat hâmeleri olarak tanınmışlardır. "Acaba aynı sözler onların çağdaşları olan Normanlı William ve hanedanı için de söylenebilir mi?" diyerek Batı'da zülüm yapan krallardan bazılarını zikreder. (Apology, 100)

Davenport, Delhi Türk hükümdarı III. Firuz Şah'ın³⁰ halkın mutluluk ve refahına yönelik imar faaliyetlerinden sitayişle bahseder. O, nehirler üzerinde elli set, kırk cami, otuz medrese, yüz kervansaray, yüz hastane, yüz hamam, yüz elli köprü ve çok sayıda eğlence yeri yaptırmış; Cumna şehrini, Carnoul civarı dağlarının altından Hansi ve Hisse'ye bağlayan, bir kanal kazdırmıştı. (Apology, 100-101.)

Davenport'a göre Bâbürliler hanedanının ilk temsilcisi Bâbü, ³¹ tarih boyunca Hindistan'da hüküm süren yöneticilerin en âdillerindendi. O, sade, fakat ağır başlıydı; gençliğindeki bir iki hatanın dışında ahlakî safiyeti ile ün salmıştı; nefsinin bütün arzularını yenmiş, temizlik ve dürüstlük ile tanınmıştı; söz dinleyen bir evlat, kibar bir baba ve kardeş, cömert bir dost, merhametli bir düşman idi. Oldukça ihtişamlı bir hayat süren Bâbü, buna karşın mütevazı, israfi sevmeyen, entrikadan nefret eden biriydi. Yüksek zevkli, aydın dimağlı, geniş bilgili ve hünerli bir şahsiyetti. Bâbü'nün oğlu da kendisi gibi hırslarına mağlup olmayan bir karaktere sahipti. (Apology, 100-101)

Davenport, Ekber Şah'ı³² da Bâbürliler hanedanının en başarılı hükümdarlarından biri olarak görür. O, savaş meydanlarındaki başarılarının yanında sarayında her türlü ilmi, fikri ve bedîî toplantıya ev sahipliği yapmış, özgürlükçü, eşitlikçi, müsamahalı, affedici birisiydi. Onun iktidarı insanlık için bir nimetti. Birçok önemli islahâta imza atmıştır. Hukuk ve adalet sistemini islah etmiş; keyfi muhakemeyi kaldırmış; kadıların mümkün olduğunca ölüm cezası vermektan kaçınmalarını istemiştir. Olağanüstü durumlar, şiddetli terör, fitne fesad durumu hariç kendisinden habersiz ölüm cezalarının infazını yasaklamıştır. Kadın hakları ile ilgili önemli kararlar alarak reşid olmayan kızların nikahlanmasını men etmiş; Hindu hukukunun dulların evlenmesini engelleyen hükmünü kaldırmış, Hindu geleneğinin dulların, iradeleri dışında, ölen kocaları ile yakılmalarını öngören uygulamasını yasaklamıştır. Aynı çerçevede devlet kademelerinde Müslümanlar ile Hinduları eşit şekilde istihdam etmiş, cizye ve hac ile ilgili vergiyi, savaş esirlerinin köleleştirilmesini kaldırmıştır. Tarım ve vergi sisteminde de bit çok islahât yapmış; arazi ölçümünü yeniden yaptırmış, tarım ürünlerini tespit ettirmiş, devlete verilecek payı belirlemiş, bunun mal veya para olarak verilmesi muhayyerliğini tanımış, bir çok ağır vergiyi iptal etmiştir. Maliye memurlarını halka zülüm etmemeleri, haksız vergi almamaları konularında sıkı sıkı uyarmıştır. Bunun yanı sıra, askeriyede düzenlemelere gitmiştir. Şöyle ki, askeriye için gerekli olan harcamaların

²⁹ Gazneli Mahmud (997-1030): Gazneliler'in en büyük hükümdarı, Halife el-Kadir (991-1030), ona saltanat alâmetlerinden hil'at, tâç, bayrakla birlikte, "Yeminü'd-Devle", "Vefî Emîrî'l-Mü'minîn" ve "Emîrî'l-Mille" lakaplarını verdi. Hindistan fâtihi olan Mahmud, iyi yönetimi, ilme verdiği önem ve adaletiyle yüzyıllarca sevilmiş örnek devlet adamlarından biridir.

³⁰ Firuz Şah III (1357-1388) Delhi Türk Sultanı: Bir yandan seferler düzenlerken diğer yandan bazı islahat yaparak devletini güçlendirdi. Yönetimi, istişare yoluyla alimlerle paylaşırdı. Vergilendirmede dinî hükümlere dikkat ederdi. İslahâtı, mâlf ve iktisadî alanlarda, büyük bir gelişmeye sebep oldu. Müslüman ve gayrimüslim, bütün halkın refah ve saadetine hizmet etti.

³¹ Bâbü Şah (1483-1530): Paniput Meydan Muharebesini (1526) kazanarak Bâbürliler (Gürgâniyye) devletini kurdu. 25 Aralık 1530'da Agra'da öldü. Bu devlet 1858'de İngilizlerin işgaline kadar varlığını sürdürdü. Âlim ve edip bir zat idi. Bâbürnâme'si çok değerlidir.

³² Ekber Şah (1556-1603): Bâbürlülerin üçüncü hükümdarı. Ülkede düzeni sağladı, topraklarını genişletti. "Damgalama nizâmı" koyarak bütün zeâmetleri devlet mülkü hâline getirdi, memurların dereceleri düzenledi, Orduyu hazîne maaşına bağladı. Arâzi gelirleri için "kurubî" adlı tahsildârlar teşkilâtı kurdu. "Din-i İlahî" adıyla bir din kurdu. Şeyh Mübârek'in telkinleri ile, derecesinin hükümdârlıktan yüksek olduğuna inanan Ekber, özellikle sarayda Ehl-i sünnet âlimlerinin nüfuzunu kırdı. Mecûsî, Brehmen ve Hristiyanlara hürriyetler tanıırken, Müslümanlara çeşitli eziyet ve işkenceler yapıldı. Daha sonra oğlu bu dinden vazgeçti.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

bir kısmını halktan karşılama uygulamasına son vermiş, tamamen hazineden karşılama yoluna gitmiştir. Resmi ve askeri muhteşem yapıların yanında, Ekber Şah, çok müzeyyen mimari eserler de yaptırmıştır. Davenport'un kanaatince bütün bu düzenlemelerin amacı halkın refahı idi. (Apology, 102-103)

Yazar, Ekber'in oğlu Cihangir Şah³³ iktidarının da Batılı seyyahların gözlerini kamaştırdığını belirtir. İtalyan seyyah Petro del Vale (1623) tarafından, onun zamanı, refah, mutluluk, emniyet ve adil yargılama dönemi olarak değerlendirilmiştir. (Apology, 103)

Ekber Şah'ın torunu Şah Cihan'ın³⁴ saltanatı ise Davenport'a göre Hindistan'ın tarihteki en mutlu zamanıdır. Yönetim adil; halk refah, emniyet ve rahatlık içindeydi. 1615'te Şah Cihan'ın otağını ziyaret eden Sir Thomas Roue'nin iki dönüm arazinin ipekten dokunmuş, altın ve mücevherlerle süslenmiş halılarla kaplandığını görünce debdebeden gözleri kamaşmıştı. O, tavus kuşu şeklindeki tahtına çıkışının yıldönümü münasebetiyle kendi ağırlığınca altın ve mücevher dağıtıyordu. Tebaasına karşı bir hükümdar değil baba gibiydi. Yönetiminde hiç savsaklamaya yer vermezdi. Yaptırdığı ünlü Delhi kanalı halkın mutluluğunu daha da artırmıştı. Halkın yıllarca beklediği rüya gerçekleşmiş, kanal Delhi'nin zenginliğine ve zevkine uygun olarak inşa edilmişti. Kanalin asıl yatağından bin tane ark akıyor, şehrin her yanında mermer fiskiyeler, hamamlar, şadırvanlar boy gösteriyordu. Su en yoksul kesimlerin evlerine kadar ulaşıyor temizlenmelerine yetiyordu. (Apology, 103-104)

Davenport, Hindistan'daki Müslüman Türk yönetimini ile İngiliz yönetimini mukayese ettikten sonra "Müslümanların, Hindistan halkından İngilizler gibi çok şeyler çaldıkları iddia olunuyorsa da bu ispat edilemiyor" der. Ona göre, "Müslümanlar en azından, İngilizlerin tersine, aldıklarının hakkını vermişler, adaleti temin etmişler, ticaret için binlerce km'lik yolların emniyetini, halkın refah, emniyet ve rahatını sağlamışlardır. Buna, şimdi kararmış mermerler, tıkanmış su yolları, baykuşlara yuva olmuş saraylar ve mabetler, yıkılmış sütunlar ve kemerler şahitlik etmektedir. ... Gerçekten, inkarı olmayan bir şekilde söylenebilir ki, güya barbar olarak adlandırılan bu hükümdarlar kamu yararı için, bugünün ordularını besleyecek ve donatacak kadar para harcamışlardır." (Apology, 105)

Davenport'un kanaatince Doğu hükümdarlarının ilerici çalışmaları Batı'dakiler ile mukayese edilemeyecek kadar farklılık arz ediyordu. O zamanlar İngiltere'de bir tek kanal mevcut değilken, bir ikisi dışında bütün yollar keçi yolu gibi iken, en büyük şehirler bile su mahzenlerinden, güvenliği sağlayacak polis ve yol emniyetinden mahrumken, Londra'dan çıkıp Highgate'e emniyet içinde ulaşma imkanı dahi yokken, Doğu'da Delhi'den çıkan korumasız birisi Pencab'a oradan Allahabad'a gidebiliyordu. Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra Davenport aynı dönemde İngiltere ve Avrupa'da yaşanan karanlık çağı, zulmü ve haksızlığı kronolojik olarak betimler. (Apology, 105 vd.)

Yazar, İslâm medeniyeti ile Batı medeniyetini çeşitli açılardan sık sık karşılaştırmakta; İslâm medeniyetinin insânîliğini, örneklerle gözler önüne sermektedir. İslâm dünyası ile, sadece Ada Avrupası'nın uygulamalarını, 1381'den itibaren mukayese ederek birincisindeki insânî uygulamaların Hz. Muhammed'in mesajının yansımaları olduğunu belirtmekte; ikincisinin, işkence, kaynar suya atma veya yakarak öldürme gibi zulümlerini ve hukuk anlayışını çarpıcı şekilde tek tek sıralamaktadır. (Apology, 124 vd.)

Osmanlı Türkleri Örneği

Davenport, Müslüman Türklerin Hz. Muhammed'in mesajını doğru anlama ve hayata geçirmedeki başarılarına Osmanlılardan da örnekler vermektedir.³⁵ Bu bilgileri verirken Batılı seyyahlardan Ubucini'ye

³³ Cihangir Şah (1605-1622): Bâbürlerin dördüncü hükümdârı. Döneminde, Avrupalılar Bâbürliler ile ilişkilerini geliştirdiler. İngilizlere Surat limanında verilen ticâret yapma hakkı iki yüzyıl sonra İngilizlerin Hindistan'a yerleşmelerine zemin hazırladı. Âdil bir hükümdâr olan Cihangir, âlimleri severdi. Babasının Müslümanlara karşı uyguladığı baskıyı kaldırdı. Bayındırlık işlerine önem verdi. Agra'dan Etek'e ve Bengâl'e giden ağaçlıklı yollar ve Agra ile Lahor arasında her üç kilometrede işaret kuleleri ve sulû gölgelikler yaptırdı. Tüzük-i Cihângiri ismi ile yazdığı hâtıratı, değerlidir.

³⁴ Şah Cihan (1637-1666) Cihangir'in oğludur. Sarayda iyi bir tahsil gördü. Şehzâdeliği, önemli devlet hizmetleriyle geçti. "Ebü'l-Muzaffer Şihabüddin" unvanı ile tahta çıktı. Bayındırlık işlerine önem vererek, tarımın gelişmesini sağladı. İngiliz, Portekiz ve Hollandalılara karşı ülkenin menfaatlerini korudu. Delhi şehrini îmar etti ve genişletti. Kale, saray, câmi, mescit ve türbeler yaptırdı. Hanımlarından biri için Agra'da yaptırdığı Tac Mahal, sanat değeri yüksek bir türbe, Türk mimarlık târihinin önemli eserleri arasındadır.

³⁵ Osmanlı Türklerinin Hz. Muhammed ile ilgili doğru anlayış ve tatbikatının Hıristiyanlar üzerindeki etkilerini zaman zaman görmek mümkündür. Mesela, Osmanlı Devleti ve Müslüman Osmanlı toplumunu yakından inceleme fırsatı bulan Ignatius Mouradgea d'Ohsson (1740-1816) bunun en iyi temsilcilerindendir. O, Tableau general de l'Empire Othoman, (Paris

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

başmaktadır. Fransız seyyah Ubcini'nin 1855'te yayınlanan *Bugünkü Türkiye* adlı eserinden, "doğruluk ve dürüstlük", "müsamaha ve hayırseverlik" başlıkları altında Osmanlı toplum ve devlet hayatından çarpıcı örnekler vererek, Hz. Muhammed'in mesajının meydana getirdiği güçlü ve hayırlı etkiyi belirtmekte ve yer yer Batı ile karşılaştırmalarda bulunmaktadır.

Doğruluk ve Dürüstlük

Doğruluk ve dürüstlük başlığı altında Ubcini'den şu alıntıyı yapmaktadır:

Osmanlı Türk esnafı dürüştür:

"... Şimdi bir ... kapalıçarşıya, bedestene gelelim. Türkiye'nin her köşesinde toplulukları ve sanayi mamullerini sergileyen bu geniş *Pazarların* görünümü bize, Osmanlı veya Türkün fizyonomisine bazı özellikler eklemeye imkanı sunar. Türkün, orada dükkanının önünde, Ermeni veya Rum meslektaşının yanı başında ciddi bir eda ile çömelmiş oturduğunu görürsünüz. Öbür ikisi kurnaz gözlerle etrafı kollayıp geçenlere 'Hey!, Kaptan! Çelebi', 'Kaptan Efendi' diye çağırarsun. Osmanlı, sakın sakın çubuğunu tüttürmeye ve tespihini çekmeye devam eder. Dükkanının önünde durup bir malın fiyatını sorduğunuzda nezaketli bir sesle fakat isteksizce 'Elli-yüz para' der. Buranın adetini bilmeden, Çarşıda pazarlık etmek daha doğru yol diye düşünüp yarı fiyatını verdiğinizde başını nezaketli kaldırıp çubuğunu tüttürmeye devam eder, cevap bile vermez. Ne kadar ısrar etseniz de bir para indirmes. Hıristiyan veya Yahudi satıcılarda ise durum bambaşkadır. Yüz paradan tedricen seksene, altmışa, kırka, hatta daha aşağıya bile inerler. Genel bir kaide olarak Ermeniyeye istediğinin yarısını, Ruma üçte birini, Yahudiye dörtte birini verir. Fakat bir Müslüman, malının hakkını istediği için ona istediği fiyatı verir. (Apology, 123-124; F. H. A. Ubcini, 1885'te Türkiye II, çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İst 1977, 78)

Ubcini'den aktarmaya devam eder:

"Osmanlı, kendisi yalan söylemediği için başkalarının sözlerine de tereddütsüz inanır. Bir şeyin doğruluğuna yemin ederseniz Türk ona hemen inanır. Bir defasında bir Fransız subayı bir elbise almak için çarşıya gitmiş, bir gün önce arkadaşının aldığı aynısını almak istemiş, ancak o tacirde bulamamıştı. Bunun üzerine aynısını başka bir tacirden istemiş, daha fazla fiyatla karşılaşmıştı. Subay durumdan şikayetçi olup kumaşı göstermişti. Tacir inceledikten sonra aynısı olduğunu anlayınca subaya arkadaşının aldığı fiyat hususunda doğru söylemesi için yemin teklif etmişti. Bu isteğe şaşırarak subay sonucunu ne olacağını anlamak için yemin etmiş, tacir de derhal aynı fiyata elbiseyi vermişti."

Ubcini diyor ki "Açık söylüyorum ki bir insanın sözüne gösterilen bu güven, bu değerlilik beni sevindirdi. Bizim memleketimizde bir satıcı kendisini neden müşteriden daha aşağıya koyduğunu bilmiyorum. Türkiye'de böyle bir ayrılık yoktur. Satıcı, satışından dolayı kendisini fazla üzmez; komşusunun başarılarını kıskanmaz, 'Benim sıram da yarın gelir' der. Müezzini iştirince, bütün gelenin gidenin gözü önünde namazını dükkanında kılar, sanki ıssız bir yerde kılıyormuş gibi hiçbir şeyden rahatsız olmaz. Veyahut ta, dükkanını açık bırakıp Allah'a emanet ederek en yakın mescide/camiye gider. İstanbul gibi bu koca başkentte tacirlerin belirli vakitlerde dükkanlarında olmadıkları, evlerin kapılarının basit sürgülerle kapatıldığı herkes tarafından bilindiği halde bütün yıl boyunca dört hırsızlığın bile olduğunu duymazsınız. Halbuki Hıristiyanların oturduğu Galata ve Beyoğlu gibi semtlerde hırsızlık veya cinayetin duyulmadığı bir gün geçmez. (Apology, 124-125)

Osmanlı Türk Halkı Dürüştür

Davenport, Ubcini'den ilginç dürüstlük örneklerini iktibasa devam eder: "Bu dürüstlük ülkenin her yerinde görülür. Bir İngiliz seyyahı, Daily News gazetesine son günlerde şu mektubu yazmıştır:

"Dün bir Bulgar köylüsünün arabasını kiraladım. Arabaya benimle arkadaşlarımla çantalarından, bavullarından, halılarından, kürklerinden ve şallarından müteşekkil eşyamız yüklenecekti. Gece üzerine uzanmak için biraz kuru ot almak istediğimizde, bir erkek ne kadar kibar olabilirse o kadar kibar bir Türk bize yardımcı olmayı önerdi. Bulgar, geceleyin, öküzlerini arabadan çıkararak arabayı yolun ortasında yapa yalnız

1778-1820) (Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Görünümü) adlı yedi ciltlik eserinde hemen her konuda Osmanlı Türklerinin Hz. Peygamber'in daveti ile ilgisini ve etkisini tebellür ettirmektedir. Eserin, toplumsal yapı ve kültürle ilgili 4. cildinin bir kısmı Zerhan Yüksel tarafından XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler (Tercüman 1001 temel eser İst.) adıyla Türkçeye çevrilmiştir

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

biraktı. Baktım gidiyordu, kendisine arabanın ve eşyanın başında birisinin kalması gerektiğini söyledim. Türk şaşırması bir şekilde Niçin? dedi. Ben Eşyanın korunması için dedim. O, 'Eşyanız burada haftalarca kalsa kimse ona el sürmez.' dedi. Ben de bu cevaba boyun eğdim. Ertesi gün döndüğümde her şeyi emniyet içinde buldum. Bakınız, bütün gece buradan Türk askerleri geçiyordu. Fakat hiç birisi arabaya el uzatmayı aklından geçirmemiştir. Bunu Londra'nın en büyük kürsüsünden Hıristiyanlara söyleyiniz, rüya gördüğünüzü sanırlar.

Türkiye'de hamalların dürüstlüğü bizimkilerinkinden daha güvenilirdir. Galata'dan gemilere malları taşıyanlar bunlardır. Fakat hiçbir şeye zarar gelmez, kaybolmaz.

Bir defasında bir Galata taciri elinde beşliklerden oluşan iki bin kuruşluk bir para torbası ile İstanbul'a gidiyordu. Tophane'den çıkarken torba patlamış, paralar dağılmış ve bir kısmı da denize düşmüştü. Halk hemen parayı toplamış, bazıları denize atlayarak oradakileri getirmiş, tacirin torbasına yetiştirmişler, sonra bir hamal sırtlayarak tacirin evine götürmüştü. Tacir, hamala ücretini verip hemen parasını saydığı anda tastamam bulmuştu." (Apology, 125-126)

Müsamaha / Din Özgürlüğü

Davenport'un kayıtlarına göre dünyada din özgürlüğünü ve birlikte yaşamayı sağlayabilmiş iktidarların arasında ilk sıralarda Türkler bulunmaktadır. Dünyanın en zor siyasi, beşeri, kültürel ve fiziki coğrafyalarına hükmeden Hindistan Türkleri de Osmanlı Türkleri de bunu başarı ile temin etmişlerdir.

Bu konudaki düşüncelerini Ubicini'den alıntı yaparak temellendirir: Ubicini Osmanlılar bağlamında şu kayıtlara yer vermektedir:

"Biz Batıların, dinimizin emirlerini yerine getirmede gösterdiğimiz ihmalkarlık, dinimizin ayrılmaz gereklerinden olan bazı insanlık gereklerini savsaklamamız, en adi sebeplerle bunları feda edivermemiz, Türkler tarafından bizim dinimizin hakir delillerinden addedilmektedir. Bundan dolayıdır ki Türkler Avrupa'yı Daru'l-Küfür, bizimle ilgili konuşurlarken de mühlid, gavur gibi sıfatlarla anarlar. Fakat bu yaklaşım, hiçbir zaman bir takibata ve işkenceye sebebiyet vermemektedir. Başka yerlerde bir çok örneklerde gösterdiğim gibi, Türkleri halkı dinini değiştirmeye zorlamak ve müsamahasızlıkla itham etmek sadece ilkeye aykırı değil aynı zamanda İslâmın içeriğine de aykırıdır. Nasıl dünyada hiç bir kuvvet Osmanlıya dinini değiştirtemezse, o da hiçbir kimseye dinini değiştirtmeye kalkışmaz. Türk'ü memnun ettiğiniz zaman size şu duada bulunur: 'Cenâb-ı Hak âkıbetinizi hayr eylesin' Yani Allah size lütfunu gösterecek Müslüman ol demektir. Fakat sadece bu kadar. Daha ötesi "Allah'ın iradesine" bağlı. Müslüman alimler "kalplerin/ruhların hidayet ermesi Allah'a bağlıdır" derler. İşte bu alimlerin ilkelerinden biri daha: 'Herkes iyilik yap fakat cahillerle çatışma' Türkiye'de hiçbir zaman din yüzünden tazyikler olmamış, bilakis Türkiye, Hıristiyan taassubunun kurbanlarına sığınak olmuştur. Tarihe bakınız... XV. Yüzyılda İspanya ve Portekiz'den sürülen binlerce Yahudi Türkiye'ye sığınmış, sadece orada dört yüz yıl refah ve emniyet içinde yaşamışlar, ancak (biri bunu itiraf etmeli) Hıristiyanların, özellikle de Ortodoksların bulunduğu yerlerde takibata ve işkenceye uğramışlar ve kendilerini savunmak zorunda kalmışlardır. Hatta bugün Atina'da İsa'nın Doğum Günü yortusunda bir Yahudi sokağa çıkmaya cesaret edemez. Türkiye'de Ermeniler ve Rumların saldırısına uğrayan Yahudiler devlet tarafından korunmuştur.

Sultan'ın geniş ve huzurlu ülkesinde bütün dinler ve milletler yan yana bulunabilir. Elbette, camiler çok olmakla beraber, kiliseleri ve sinagogları dışlamazlar. Ortodoksluk İstanbul ve İzmir'de Paris veya Lyon'dan daha özgürdür. Hiçbir kanun onların işlerine müdahale etmez, ve Tanrı'yı mabetlere hapsetmez. Cenaze törenlerinde mum taşıyan veya mezamir okuyan bir alay rahip eşlik eder. Fetadien Günü, Pera ve Galata'daki bütün kiliseler ellerinde haçları ve sembolleri ile yürüyüş yapar, Osmanlı askeri de bunları korur, halk bunlara yol verir.

Deniyor ki, Doğunun (Osmanlı Devleti'nin) Katolikleri Fransa ve Avusturya, Rumları Rusya ve Protestanları da İngilizler tarafından korunmaktadır. Peki zavallı Yahudileri kim koruyor? Dört beş yıl önce, Hz. Peygamber'e dil uzatmakla suçlanan bir Yahudi, halkı heyecana sevk etmiş, Musul valisinin önüne getirilmişti. Paşa sanığın ifadesini alınca şöyle demişti: 'Bir adam bu gibi saçma sapan dil uzatmalarda bulundu ise zaten hemen Allah'ın gazabına uğradı. Bu yüzden bu adamın büyük sözler söylediğine inanmıyorum. Allah'ın azabına uğramayan bir adama ben ceza veremem.'

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Bu müsamananın güzel bir örneğidir! Fakat, Fransa'da Augsburg Gazete ve Athen Observer'in ya da darama ve komik-opera yazarlarının Türkiye'de her gün 'Hıristiyan köpeklerin' işkenceye uğradıkları, Sultan tarafından mendile konarak en sevdiği kölesinin önüne atıldığı veya kadınların Boğaz'a atıldıkları iddialarına inanmayan kaç kişi vardır? (Apology, 126-128)

Davenport, Osmanlı hükümetinin Lazeristler örneğinde olduğu gibi misyonerlere bile müsamaha gösterdiğini, ancak kamu düzenini bozucu faaliyetlere giriştiklerinde müdahale ettiğini belirtir. (Apology, 128)

Davenport, din özgürlüğü ve müsamaha konusunda, Hz. Muhammed'in Sina Rahipleri ve Bütün Hıristiyanlara verdiği beratin "Eğer bir Hıristiyan kadın bir Müslüman ile evlenirse, kocası onun kiliseye gidip inancına göre dua etmesine ve ayin yapmasına engel olmayacaktır" mahiyetindeki maddesini izah babında düştüğü bir dipnotta şunları söylemektedir: "Türk kaduları / hakimleri bu konuda şu örneği verirler: Bir Hıristiyan annenin Müslüman oğlu, kadın yaşlandığında veya güç yetiremez hale geldiğinde onu kilisenin kapısına kadar, bir binitle (at, katır vs) taşımakla yükümlüdür; ve eğer binit hayvanı alamayacak kadar fakirse annesini omuzlarında taşımak vecibesi vardır". (Apology, 150)

Hayırseverlik

Davenport, Hz. Muhammed'in temel değerlerinden olan hayırseverliğin Osmanlı'da adeta tecessüm ettiğini, ete-kemiğe büründüğünü düşünmektedir. Onun tespitlerine göre Osmanlı için hayır/iyilik yapmak en birinci vecibedir. Şair Nâbi, 'Oğluna Nasihatleri'nde (Hayriye) şöyle demiştir: 'Kapını dervişlere ve fakirlere daima açık tut, bunu yapman Allah indinde cami yaptırmaktan, devamlı oruç tutmaktan, defeatle Mekke'ye hacca gitmekten daha evladır'³⁶ Osmanlılara göre iyilik dinden ayrı bir şey değildir.' Zekat vermeyen bir adam bir Müslüman olarak sadece bu vecibesini yapmamakla kalmaz, İslâmîyeti de kendisinden ayırmış olur. Çünkü, zekat, namaz, oruç, hac ve şehadet İslâm dininin esaslarıdır. (Apology, 128)

Osmanlı'nın en bariz vasıflarından biri de bütün mahlukata gösterdiği hayırseverliktir. Osmanlı bunu din, dil, ırk hatta yaratık ayrımı yapmaksızın, hayvanlar dahil bütün mahlukata göstermiştir.³⁷ Davenport bu hususta Ubucini'nin İstanbul'da hayvanlara gösterilen şefkate dair kayıtlarına döner. Ubucini İstanbul'da müşfik ve hâmi insanların sayısının çokluğuna işaret ederek Osmanlı'nın evcil hayvanlara olan ilgi ve merhameti vurgular. Elbette bunun kaynağı da doğru peygamber anlayışıdır. "Zira Peygamber, merhameti emretmiş, bunun erdemlerin başında geldiğini söylemiş, bütün hayvanlara da teşmil edilmesini emretmiştir. Özetle söylemek gerekirse, kelimenin tam anlamıyla, bu güne kadar barbar muamelesi yaptığımız Türkler kadar insanlığı seven bir toplum bilmiyorum." (Apology, 129-130)

İlaveten Miss Pardou'nun şu müşahedelerine yer verir: "Türkler vahşi hayvanlara karşı sadece merhametli değil aynı zamanda hâmidirler. Bunu evcil hayvanlara daha çok gösterirler. Bu sebeple mesela, süt

³⁶ Bâbunı maksad-ı dervişân it / Mümkin olduğu kadar ihsan it.

Tutmadan nafîle her rûz sıyâm / Hayrdur câyi'i itmek it'âm
İtmeden yeg nice câmi' tamir / Ki elünden olan bir gürsine sır
İtmeden Kâbe'ye her sâl şitâb / Hayrdur virsen eger teşneye âb

"Kapını dervişlere ve fakirlere daima açık tut, mümkün olduğu kadar ihsanda bulun. Acıkmış doyumak her gün nafîle oruç tutmaktan daha hayırlıdır. Senin elinden bir açın doyması, nice cami tamir ettirmenden yeğdir. Bir susuzsa su vermen, her yıl Kâbe'yi ziyaret etmeden daha hayırlıdır." Bkz. Nâbi, Hayriye, haz. İskender Pala, İst. 1989, 49.

³⁷ Osmanlı'nın bu vasfı çoğu seyyahın dikkatini çekmiştir. Söz gelişi, Karayit Yahudisi Samuel Ben Davit Yemşel, 1641-1642'de üç arkadaşıyla Mısır'dan İstanbul'a (Kahire, Kudüs, Nablus, Şam, Humus, Hama, Halep, Antakya, İstanbul) iki ay süren yolculuklarında güzergâhta her gece bir han veya kervansarayda misafir edildiklerini, iki küçük kasabada da yolculara ayrılmış misafir odalarında ağırlandıklarını, köylülerin yemek ikram ettiklerini söylemektedir. (Bernard Lewis, "1641-1642 de bir Karayit'in Türkiye Seyahatnâmesi", Türkçeye çev. F. Selçuk, Vakıflar Dergisi, Ankara 1956, c.III, s.97-106) Polonyalı seyyah Simeon ise 17. yüzyıl başlarında konuyla ilgili şu izlenimlerini anlatmaktadır: "Türkler o kadar hayır seven bir millettir ki, her sokak başına bir çeşme yapmışlar ve gelen geçen için içebilmesi için yanlarına taslar koymuşlardır. Köylerde, yol kenarlarında ve hattâ çöllerde bile soğuk su çeşmeleri yapmışlardır." (H. D. Andreason, çev. ve notlar, Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi, İst. 1964. s.13) Türklerdeki hayvan sevgisi de Avrupalı seyyahları kimi zaman şaşırtmıştır. Mesela, Ricaut, Osmanlı insanının hayvan haklarına çok saygılı olduğunu, onların beslenme ve korunmaları için özel vakıflar kurduklarını belirtir ve bunun Batılılar için gülünç gelebileceğini söyler. (İ. H. Danişmend, Eski Türk Seciye ve Ahlakı, İst. 1961, 142) İstanbul'u 1874'de ziyaret eden İtalyan seyyah Amicis şunları kaydeder: "Sultanların veya şahısların hayratıyla beslenen sayılamayacak kadar çok güvercin sürüsü var. Türkler, kuşları himaye edip beslerler. Kuşlar da onların evlerinin etrafında, denizin üstünde ve mezarların arasında şenlik eder. İstanbul'un her yerinde, insanın etrafında uçan kuşlar vardır." (Edmardo De Amicis, İstanbul 1874, çev. Beynun Akyavaş, Ank. 1981, 133)

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

kuzularını kesmezler. Bir defasında bir İngiliz sporcu kayıkla gezerken yukarıdan geçmekte olan bir martıyı vurmuş. Buna çok üzülen Türk kayıkçılar, sanki katliam yapıyormuş gibi kızarak onu azarlamışlar.” (Apology, 130, Miss Pardoe, City of the Sultan’dan naklen)

Davenport, ana-babaya saygı ile ilgili Kur’an emirlerini sıralarken bu hususta Türklerin tutumunu örnek gösterir: “Türklerin güzel karakterlerinden biri de ana-babalarına olan sevgi ve saygıdır. Onların hanımları, nasihat etse, azarlansa hatta aldırış etmese de sözlerine boş verebilirler. Fakat anne bir bilgedir; hayat boyu istişare edilen, sözü tutulan, saygı ve itaat ile dinlenen, öldükten sonra bile kemal-i hürmet, hasret ve üzüntü ile hatırlanan kişidir. Bir Osmanlı şöyle der: ‘Karım ölse birisi ile daha evlenebilirim, çocuklarım ölse yenileri doğabilir, fakat anamın yerini öldükten sonra kim tutabilir?’” (Apology, 180. Miss Pardoe, City of the Sultan, 4.th edit. s. 36’dan naklen)

Sonuç Yerine

Avrupa Oryantalizmi, yüzyıllarca Hz. Muhammed’e önyargıyla yaklaşmakla birlikte, sayıları az da olsa Davenport gibileri, ahlaki ve ilmi davranıp bu gerçekleri görmemezlikten gelmemiş, bilimsel metod ve tavrını gözden geçirmek ihtiyacını duymuştur.

Türklerdeki bu anlayış ve algı sayesinde ki dünyada makul düşünebilen insanlar Hz. Muhammed’in insanlığa yaptığı ve yapmakta olduğu katkıyı görme imkanı bulabilmişlerdir.

Davenport’un verdiği örneklerden anlaşılacağı üzere Türkler, Hz. Muhammed’i daha çok değer düzeyinde anlayıp hayata geçirmişlerdir. Onun sünnetini ve hayat tarzını bireyi ve toplumu, mutluluk, huzur, barış ve refaha taşıyan evrensel değerler manzumesi olarak görmüşlerdir.

Türkler bu anlayış ve algı biçimi ile Hz. Muhammed’i tarihin belli bir dönemine hasredilebilecek olan şekli anlayış ve algıdan kurtarıp gerçek statüsü olan çağlarüstü evrensel niteliğine kavuşturmuşlardır.

Aynı şekilde, bu anlayış ile Türkler bir yandan Hz. Muhammed’in Müslümanlar arasında daha dinamik olarak idrak edilmesine katkı sağlamışlar, diğer yandan da O’nun mesajının evrensel boyutta, diğer medeniyet ve din mensupları tarafından doğru anlaşılmasına yardımcı olmuşlardır.

Bu anlayış ve algı örneğinden hareketle Müslümanlara karşı var olan önyarguların bir kısmı değişmiş, birlikte yaşanabilir bir dünyanın kurulmasının çok da zor olmadığı yönündeki umutları güçlenmiştir. Söz konusu anlayışın gösterdiği bir başka husus da Hz. Muhammed anlayışının değerler düzeyinde gerçekleşmesi durumunda insanlığın mutluluğu ve barışına daha büyük katkı sağlayacağı gerçeğidir.

Bu anlayış ve algı, günümüzde, büyük ölçüde yeterince tanınamaktan kaynaklanan ve sık sık gündeme getirilen medeniyetler arası çatışma söylemlerinin hiçbir şekilde tarihi, siyasi ve hatta dini gerekçesinin olmadığını da ortaya koymaktadır.

Aslında Hz. Muhammed ve Müslümanların bilhassa da Türklerin dünyayı sanıldığı gibi keskin çizgilerle “ben” ve “öteki” olarak ayırıp algılamadıkları, dünyayı silah zoruyla yönetmedikleri bu örneklerde açıkça görülmektedir.

Batı, Kur’an’ı ilahi kaynaklı bir vahiy olarak kabul etmeyip Hz. Peygamber’in telifi addettikleri için, İslâm dini ve medeniyetini tamamen Hz. Muhammed’e bağlamışlar; Müslümanların tarih boyunca istihlal ettiklerini Hz. Muhammed üzerinden okumuşlardır. Bu durumda İslâm adıyla Doğu’da ve Batı’da var olan başarılar veya olumsuz gelişmeleri Hz. Muhammed ile irtibatlandırmışlardır.

Türklerin “müslüman” sıfatıyla ortaya koydukları siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değerleri Hz. Muhammed anlayış ve algısının bir tezahürüdür. Bu yönüyle söz konusu “müslüman” Türk değerler sistemi hem İslâm dünyasını hem de dış dünyayı etkilemiştir. Bu örnekler seyyahlar ve elçiler tarafından Avrupa’ya taşınmış, Türklerin müsamahası, adil yönetimi, hayırseverliği, insan sevgisi, toplum refahını gözetmesi vs. zaman içinde Avrupa’da insafı ve nesnel bakabilen çevrelerde yankı bulmuştur.